

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Олексій ЯСЬ

член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ української історіографії,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), alexyas@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5816-2876>

Романтизм і неоромантизм у компаративному світлі

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.159>

УДК: 930.1(477)«XIX/XX»

Анотація. Мета дослідження. Порівняння класичного/старого романтизму та неоромантизму як стильових напрямів, а також представлення їх ролі в історії науки й інтелектуальній історії XIX–XX ст. **Методологія** базується на стратегіях порівняння та типології, зорієнтованих на виявлення подібних і відмінних рис двох стилів мислення. **Наукова новизна.** Романтизм та неоромантизм розглянуто як «первинний» і «вторинний» стилі, котрі репрезентували, відповідно, добу класичної науки й епоху її модерністського переформатування. Висвітлено неоднозначність хронологічної локалізації як романтизму, так і неоромантизму. Окреслено сполучення романтизму та неоромантизму з іншими стильовими напрямками. Проаналізовано пізнавальну ситуацію, котра склалася в культурну добу *Fin de Siècle* (1890–1914/1920 pp.), зокрема спричинилася до появи неоромантизму. Відзначено, що неоромантизм ґрунтувався на ірраціональному конструюванні світу минувшини, в основі якого була дихотомія духу й матерії. З'ясовано відмінність темпоральних уявлень романтиків і неоромантиків. Наголошено, що неоромантизм ініціював «перевідкриття» світу національного, політичного, соціального, культурного буття, завдяки чому виявився привабливим для «бездержавних» або «скривджених» націй. **Висновки.** Обстоюється думка, що схожість класичного романтизму й неоромантизму диктувалася генетичними взаємозв'язками, котрі генерували ефект наслідування та повторення в межах іншої культурної епохи. Показано, що неоромантизм мав низку суттєвих відмінностей, як-от інтелектуальний і пізнавальний релятивізм, завдяки чому гнучко запозичувалися й адаптувалися інші концептуалізації, стратегії, взірці; модерністське оновлення як родових елементів, так і запозичених ідей; дивовижна стильова відкритість та пластичність; часткове, вибіркоче повернення до ідеалізму й ірраціоналізму, котре сполучалося з аналітичними процедурами та логічно-раціональними настановами.

Ключові слова: історіографія, інтелектуальна історія, історичне письмо, *Fin de Siècle*, романтизм, неоромантизм, модернізм.

Старий/класичний романтизм і неоромантизм розглядають як стильові напрями соціогуманітаристики та водночас пов'язані з ними культурні й інтелектуальні явища, літературні, мистецькі експерименти, котрі локалізують, відповідно, початком XIX і першими десятиліттями XX ст. Утім, обидва стилі – «первинний» і «вторинний» – мали своїх предтеч.

Романтизму передував преромантизм другої половини XVIII ст., який простежувався в ідеях і практиках Й.Г.Гердера, Ж.-Ж.Руссо та низки інших інтелектуалів. Приміром, перший уявляв людство як арфу, де кожен народ є окремою струною. Недаремно походження романтичного вчення про творчий дух народу/нації асоціюють із постаттю цього німецького мислителя¹. Із преромантизмом пов'язують цілий період в історії німецької літератури, котрий метафорично охрестили як часи «Бурі та натиску» (1767–1785 рр.). В українській соціогуманістиці преромантичні мотиви віднаходять у текстах Г.Сковороди² та в «Історії русів»³.

Своїх попередників мав і неоромантизм, до кола яких зараховують інтелектуалів, мислителів, митців здебільшого від другої половини XIX ст. Передусім ідеться про колоритну постать Ф.В.Ніцше⁴, зокрема його візії «надлюдини», «воли до влади» та «життєвої сили», про символістську естетику Р.Вагнера, про метафізичний волюнтаризм А.Шопенгауера, котрий передував розквіту й поширенню віталізму. Власне, навіть сам термін «неоромантизм» постав ще на ґрунті старого романтизму. Наприклад, О.Герцен у дописі 1842 р. обстоював думку, що після Наполеона з'явилася «сильна школа неоромантизму»⁵, себто розглядав тодішній романтизм як свого роду спадкоємця преромантичної традиції XVIII ст.

З одного боку, романтизм був культурною й інтелектуальною реакцією на масштабні соціокультурні трансформації Європи наполеонівської доби. З іншого боку, романтизм постав як ідеалістичний поворот мислення до інтуїтивних, ірраціональних взірців, оскільки відображав зростаючий скептицизм і навіть неґативізм освічених верств до раціоналістичних, пізньопросвітницьких систем світобачення. Саме на них покладали провину за тривале воєнне протиборство, політичні катаклізми, руйнацію й величезні людські втрати впродовж наполеонівських/європейських війн 1792–1815 рр.

Подібні, проте, звичайно, нерівнозначні культурні настрої та інтелектуальні рефлексії простежувалися й наприкінці XIX ст., зокрема в річищі ніцшеанського розчарування суспільним поступом, яке розглядають одним із виявів неоромантичної критики культури. Тож коли старий романтизм сформувався на тлі згасання та разом суцільної ревізії пізньопросвітницької парадигми й канонів класицизму початку XIX ст., то неоромантизм безперечно відображав масштабну кризу позитивістської програми пізнання на зламі XIX–XX ст., передусім ідеалів і норм класичного раціоналізму.

Хронологічна локалізація як романтизму, так і неоромантизму доволі неоднозначна. Здебільшого романтизм окреслюють першими десятиліттями XIX ст.⁶ Скажімо, М.Грушевський пов'язував із романтизмом весь «західноєвропейський історіографічний рух» 1820-х рр.⁷

Однак локалізувати романтизм у межах певної національної інтелектуальної чи культурної історії досить складно. Приміром, у німецькій інтелектуальній традиції часто-густо обстоюється думка про свого роду єдину культурну епоху, котра сполучила періоди «Бурі та натиску», класицизму й романтизму, себто від 1760-х рр. до 1830-х рр.⁸

¹ Мейнке Ф. Возникновение историзма / Пер. с нем. В.А.Брун-Цеховой. – Москва, 2004. – С.288.

² Петров В. Куліш-хutorянин (Теорія хutorянства і Баївцанський епізод 1853–1854) // *Його ж.* Розвідки / Упор. В.Брюховецький. – Т.1. – К., 2013. – С.217.

³ Скринник М. Ідейне підґрунтя українського романтизму // *Записки НТШ.* – Т.222. – Л., 1991. – С.213.

⁴ Мангейм К. Очерки социологии знания: Проблема поколений – состязательность – экономические амбиции / Отв. ред. Л.В.Скворцов; пер с англ. Е.Я.Додин. – Москва, 2000. – С.61.

⁵ Герцен А.И. Дилетантизм в науке. Статья вторая. Дилетанты-романтики // *Его же.* Сочинения: В 2 т. / Общ. ред. А.И.Володина, З.В.Смирновой. – Т.1. – Москва, 1985. – С.110.

⁶ Рейзов Б.Г. Французская романтическая историография (1815–1830) / Отв. ред. А.Л.Дымшиц. – Ленинград, 1956. – 534 с.

⁷ Грушевський М. «Историограф Малой России» // *Його ж.* Твори: У 50 т. / Гол. ред. Г.Папакін. – Т.10, кн.ІІ / Упор., передм., ком. О.Юркова. – К., 2015. – С.142.

⁸ Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // *Мислителі німецького романтизму / Упор. Л.Рудницький, О.Фешовець.* – Івано-Франківськ, 2003. – С.9.

Ще складніше означити темпоральні межі циркуляції романтизму на східноєвропейських теренах, передусім українських культурних обширах. За слухним спостереженням Д.Чижевського, романтизм побутує в українській думці впродовж усього XIX ст., зокрема навіть в «антиромантичні часи»⁹. У персональному вимірі старий романтизм в українській історіографії представлений від М.Максимовича до Д.Яворницького, від 1820-х рр. до початку XX ст.

Складність темпорального окреслення романтизму пов'язана з надзвичайною багатоманітністю, мінливістю та динамічністю його стильових форм. Американський історик науки А.Лавджой обстоював думку, що романтизм запропонував ідею тотальної диверсифікації, котра нав'язала безмірне множення різноманітних напрямів і стильових течій¹⁰.

Та заразом романтизм тяжів до своєрідного ідеалу нової універсальної культури, в якому синкретично сполучалися мистецтво, філософія, історія, наука, література, ідеологія й релігія¹¹. За висловом Ю.Бойка, «український романтизм, як і на Заході, став стилем культури і життя (тут і далі курсив наш, якщо не зазначено інакше – О.Я.), він стримів охопити не лише всі ділянки мистецької творчості, але й науку, етику людських взаємин, виявитися у щоденній поставі до життя, виробити звичай»¹².

Певною мірою ці особливості трансливалися і до «вторинного» стилю – неоромантизму, котрі метафорично означають як своєрідну «тінь» класичного романтизму¹³. Саме тому романтизм та неоромантизм доволі складно формалізувати й вирізати у світлі типологічного інструментарію чи звичних процедур класифікації.

Романтизм як стильовий напрям відігравав неоднакову роль на різних національних обширах під час свого руху із заходу на схід Європи. Тож українському романтизму відводять особливе місце, зокрема розглядають його не тільки як своєрідний місток, що сприяв відновленню зв'язків України з Європою, а і як низку культурних та наукових практик, скерованих на подолання прірви між простонародною масою й вищими верствами¹⁴. Водночас впливи західного романтизму причинилися до становлення незалежних зразків мислення в культурному просторі імперії Романових у першій половині XIX ст.¹⁵

Так чи інакше, в межах старого романтизму виокремлюють періоди його інтелектуальної та культурної домінації, хоч і з певними застереженнями. В українській інтелектуальній історії доба романтизму обіймає період від 1830-х рр., коли ще відчувалися суттєві впливи просвітницького раціоналізму й класицизму, до 1860–1870-х рр., упродовж яких на теренах соціогуманітаристики чимдалі сильніше проступала пізнавальна програма «першого» позитивізму.

Темпоральні контури неоромантизму в європейській соціогуманітаристиці здебільшого пов'язують із другою половиною чи кінцем XIX ст. – 1920-ми рр., хоч іноді вважають часом його триумфу «півтора десятиліття» до Першої світової війни¹⁶.

⁹ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні // *Його ж.* Філософські твори: У 4 т. / Під заг. ред. В.Лісового. – Т.1. – К., 2005. – С.17; *Його ж.* До характерології слов'ян. Українці // Там само. – Т.2. – К., 2005. – С.41.

¹⁰ Лавджой А. Великая цепь бытия: История идеи / Пер. В.Софронов-Антомони. – Москва, 2001. – С.301.

¹¹ Савельева И.М., Полетаев А.В. История и интуиция: наследие романтиков: Препринт WP6/2003/06. – Москва, 2003. – С.6.

¹² Бойко Ю. Український романтизм Центральної й Східної України у його стосунку до західноєвропейської романтики // Наукові записки УВУ: Філософський факультет. – Ч.8. – Мюнхен, 1965/1966. – С.68.

¹³ Луков В.А. Французский неоромантизм. – Москва, 2009. – С.5–6.

¹⁴ Lindheim R., Luckyj G.S.N. Introduction // *Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995* / Eds. R.Lindheim and G.S.N.Luckyj. – Toronto; Buffalo; London, 1996. – P.9.

¹⁵ Saunders D. *The Ukrainian Impact on Russian Culture 1750–1850*. – Edmonton, 1985. – P.242.

¹⁶ Юнин Л. Зиммель: жизнь и философия // *Зиммель Г. Избранное: В 2 т. / Гл. ред. С.Я.Левит. – Т.2: Созерцание жизни.* – Москва, 1996. – С.554–555.

Втім, у жодному разі не йдеться про його домінування, як у випадку з класичним романтизмом.

Певна річ, із перспективи післяреволюційної експресії 1920-х рр. циркулювали думки про панування неоромантизму «на всесвітній арені» як чинника, що плекав революційні чи, навпаки, реакційні настрої¹⁷. Часом, наслідуючи М.Зерова, навіть обстоюють тезу про своєрідну діархію стилів – неореалізму й неоромантизму в українській літературі перших десятиліть ХХ ст.¹⁸ Не випадково романтику вітаїзму М.Хвильового здебільшого розглядають як один із виявів тодішнього неоромантизму¹⁹.

Однак неоромантичні устремління радше відображали провідні тенденції культурної та пізнавальної ситуації 1920-х рр., аніж передавали всю багатоманітну інтелектуальну палітру того часу з неабияким стильовим і концептуальним розмаїттям. Заразом «націоналістичний неоромантизм» міжвоєнної доби розглядають як неодмінного «учасника» тогочасних «боїв за історію», котрі формували нову конфігурацію історіографії першої половини ХХ ст.²⁰

На відміну від романтизму, який в історичному письмі часто-густо співіснував із пізньопросвітницьким раціоналізмом або «першим» позитивізмом, неоромантизм побутував у вигляді різноманітних, строкатих стильових сполучень із віталізмом, «критичним»/модернізованим позитивізмом, соціологізацією історії, символізмом, експресіонізмом, імпресіонізмом, авангардизмом і т. п. Тому хронологічна локалізація неоромантизму нерідко губиться на загальному горизонті інтелектуальної історії внаслідок різноманітних стильових метаморфоз та сполучень, оскільки в різних формах цей стильовий напрям циркулює й в інші періоди, практично протягом усього ХХ ст.

Наприклад, у польській історіографії верхню межу неоромантизму окреслюють завершенням Першої світової війни і відновленням Польської держави, проте деякі дослідники відсувають її до 1939 і навіть до 1948 рр.²¹ В українській історіографії та суспільно-політичній думці неоромантизм переважно пов'язують із державницьким напрямом 1920–1930-х рр., передусім із постаттю В.Липинського.

Втім, ця хронологічна локалізація неоднозначна, позаяк різноманітні формації неоромантизму в тому чи іншому вигляді циркулюють і пізніше. Зокрема, творчі практики й тексти таких діячів, як Д.Донцов («естетичний неоромантизм вольового типу»)²² і Ю.Липа²³ потрактовуються в неоромантичному дусі. Ба більше, неоромантичні мотиви й устремління споглядаємо в історичних працях навіть після Другої світової війни. Скажімо, неоромантичні устремління О.Оглоблина простежуються в його студіях, присвячених добі І.Мазепи та українським патріотам-автономістам кінця ХVIII – початку ХІХ ст., яких автор метафорично називав «людьми старої України»²⁴. Його молодий опонент Л.Білас акцентував увагу на побутуванні у цих текстах численних пасажів із «патріотичною фразеологією» та «поетичними додатками» до історії²⁵.

¹⁷ Козуб С. [Рец.] Коцюбинський М. Вибрані твори. Ред. та вступ. ст. Ан.Лебеда. Книгоспілка, 1926. ХХХІІІ, 247 с. // Україна. – 1926. – Кн.4. – С.154.

¹⁸ Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: Дослідження, критика, полеміка. – Нью-Йорк, 1980. – С.24.

¹⁹ Абеїва І. Mykola Khvylovy and Expressionism // Journal of Ukrainian Studies. – 2000. – Vol.25, №1/2. – Р.45.

²⁰ Кравченко В.В. Передмова. Д.І.Багалій в світлі й тіні «Автобіографії» // Багалій Д.І. Вибрані праці: У 6 т. – Т.1: Автобіографія. Ювілейні матеріали. Бібліографія / Упор. і передм. В.В.Кравченка. – Х., 1999. – С.37.

²¹ Сінкевич Є.Г. Краківська історична школа в польській історіографії. – Миколаїв, 2010. – С.81.

²² Баган О. В обороні української цивілізації // Донцов Д. Вибрані твори: У 10 т. – Т.2. – Дрогобич, Л., 2012. – С.15.

²³ Наша антологія. Юрій Липа // Київ (Філадельфія). – 1954. – №5. – С.206.

²⁴ Оглоблин О. Люди старої України. – Мюнхен, 1959. – 328 с.

²⁵ Білас Л. Ідеологія як історія і як поезія (З приводу двох нових праць О.Оглоблина) // Сучасність. – 1961. – №7. – С.50.

Врешті в пострадянську добу з поверненням до наукового обігу «забороненої спадщини», передусім студій В.Липинського, Д.Дорошенка, І.Крип'якевича, С.Томашівського, В.Кучабського, О.Оглоблина, Н.Полонської-Василенко та цілої низки інших, державницькі/неоромантичні ідеї й концептуалізації як культурні взірці та стратегії для наслідування набувають неабиякого поширення. Звісно, останні побутували в так званому «знятому вигляді», як і більшість інших стильових напрямів, хоч тодішня потреба в легітимізації України як держави в історичному часі та просторі значною мірою підживлювала відповідні мотиви й устремління, принаймні робила затребуваною неоромантичну тональність багатьох праць.

Отож як класичний романтизм у XIX ст., так і неоромантизм у вигляді багатоманітних стильових сполучень, інтелектуальних мутацій, культурних формацій протягом цілого XX ст. циркулював у межах як українського історієписання зокрема, так і соціогуманітаристики загалом.

Така розмитість хронологічних меж неоромантизму пов'язана з його інтелектуальною й культурною природою. Цей стильовий напрям постав як багатолика інтелектуальна та культурна опозиція, духовний, ба навіть містичний, естетичний, психологічний, емоційний бунт супроти тотальності й раціональності космополітичного проекту модерну на зламі XIX–XX ст. Неоромантизм був скерований супроти крайнощів або «тріхів» тогочасної цивілізації, як-от нової небаченої урбанізації, масованої і гвалтовної соціалізації, механістичної дегуманізації, нестримної апології індивідуалізму, лібералізму, раціоналізму.

За великим рахунком, неоромантизм був продуктом естетичних інтенцій, футуристичних переднакреслень, культурних реакцій, експресивних почувань і психологічних рефлексій на рубежі XIX–XX ст., які нав'язували настрої ефемерності й хиткості тодішнього буття. На такій культурній хвилі ширилися релігійні шукання, містичні експерименти, передбачення майбутніх воєнно-політичних катастроф і соціально-політичних потрясінь²⁶, які в тому чи іншому вигляді провіщали присмерк імперської доби в Європі. Заразом неоромантизм причинився до постання культу відомих романтиків в європейській культурі й суспільній думці на межі двох століть, як-от Гете, Байрона, Новалиса та інших, зокрема ініціював нове прочитання та осмислення їхніх текстів.

Культурну добу, пов'язану з масштабними модерністськими трансформаціями, переважно локалізують 1890–1914 / 1920 рр. У західноєвропейських країнах її метафорично нарекли *Fin de Siècle*, а на російських обширах – Срібним віком. Дехто із сучасників сприймав тодішню епоху як час своєрідного повторення чи навіть «повного відродження»²⁷ старого романтизму.

Проте з висоти часу ці стильові перетворення переважно трактують у модерністському дусі. Приміром, Б.Крупницький окреслював тодішні світопочування еліти як блукання в «емоціональних лабіринтах модернізму»²⁸, а Л.Білас означував ці колізії як «хвилю ірраціоналізму з ярликом неоромантики»²⁹.

Із такої перспективи неоромантизм був не тільки породженням доби *Fin de Siècle*, а й неодмінною складовою модернізму та тодішньої пізнавальної ситуації, котру іноді називають «експресіоністською інтелектуальністю». Вона виявилася у

²⁶ Тарнавський О. Подорож поза відоме // Там само. – 1965. – №12. – С.45.

²⁷ Климентов А. Романтизм і декадентство. Філософія і психологія романтизма як основа декадентства (символізма). – Одеса, 1913. – С.9.

²⁸ Крупницький Б. Три культурні доби Європи // Похід (Гайденау). – 1946. – № 1. – С.13.

²⁹ Bilas L.R. The Intellectual Development of V.Lypyn'skyj: His World View and Political Activity before World War I // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol.9, №3/4. – P.266.

самобутньому «параді нео-ізмів»³⁰ – неоготики, неоязичництва, неоідеалізму, неонатуралізму, неореалізму, неослов'янофільства, неоромантизму, неогегельянства, неокантіанства й т. п. На цій хвилі неоромантизм пов'язував найрізноманітніші стильові формації та концептуальні пропозиції.

Наприклад, літературознавець С. Венгеров тримався думки про психологічну єдність російської літератури 1890–1910 рр., яку розглядав у світлі «неоромантичного руху»³¹, під парасолькою котрого переховувалися символізм, декадентство, інші стильові експерименти. Зауважимо, що у царині історії літератури символізм, декадентство, неоромантизм і навіть експресіонізм й імпресіонізм досить часто уживалися як синоніми модернізму³².

Зрештою, неоромантизм початку ХХ ст. побутував у шатах відмінних стилів, концепцій і напрямів суспільно-політичної та культурно-філософської думки. Приміром, російське неослов'янофільство й віхівство (за назвою програмного збірника 1909 р. «Вехи») розглядають як самобутні форми неоромантизму³³. Як різні вияви неоромантизму висвітлюють і тлумачать практики й ідеї цілої низки тодішніх російських мислителів: від письменників-символістів Андрія Белого та Д. Мережковського до теолога С. Булгакова й філософа М. Бердяєва (зокрема творчі практики останнього означають як «релігійний неоромантизм»)³⁴.

Своєрідною проекцією доби *Fin de Siècle* був період модернізму в польській культурі з центром у Кракові, метафорично названий «Молода Польща» (1898–1918 рр.), котрий вирізнявся сполученням різних стильових напрямів – символізму, імпресіонізму, неоромантизму³⁵. І. Франко в дописі 1904 р. наголошував, що «символізм і всі роди неоромантизму знайшли до нас доступ і пустили, хоч, щоправда, бліденькі та слабенькі парості в літературі»³⁶. Музеєзнавець І. Свенціцький у газетній замітці 1935 р. згадував про безмежні простори «міжнародного неоромантизму, що захоплюється найтруднішими проблемами мистецтва “самого в собі”»³⁷.

Загалом неоромантизм ґрунтувався на ірраціональному розумінні, точніше конструюванні світу, котре спиралося на дихотомію духу й матерії. Причому «антиматеріальній силі», силі духу віддавалася очевидна перевага³⁸. Приміром, російські символісти розглядали символ як абстрактний зв'язок або своєрідного посередника між ідеєю, думкою та річчю, предметом³⁹. Так чи інакше, постулювалося двоєдине світосприйняття, хоч і з виразною ідеалістичною апологією.

Така ідеалістична, метафізична домінація пропонує очевидну порівняльну вісь, яка уподібнює неоромантизм із класичним романтизмом. Адже романтики оперували духовною, внутрішньою й морально-етичною силою, котра протиставлялася фізичним, матеріальним і зовнішнім чинникам на авансцені історії.

³⁰ *Каубе Ю.* Макс Вебер: жизнь на рубеже эпох / Пер. с нем. К.Г.Тимофеевой; под науч. ред. И.В.Кушнарёвой и И.М.Чубарова. – Москва, 2016. – С.481.

³¹ *Венгеров С.А.* Этапы неоромантического движения // *Русская литература XX века* / Под ред. С.А.Венгерова. – Москва, 2004. – С.9–10.

³² *Tarnavsky M.* Modernism in Ukrainian Prose // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1991. – Vol.15, №3/4. – P.264.

³³ *Рубинштейн Н.Л.* Русская историография. – Санкт-Петербург, 2008. – С.554.

³⁴ *Зеньковский В.В.* История русской философии. – Т. II, ч. 2. – Ленинград, 1991. – С.54.

³⁵ *Л.Р.Б. [Білас Л.-Р.]* Краків, Женева і філіяція «Кричевського»: До родовідної мислення В.Липинського // *Липинський В.* Твори / Ред. Л.Білас. – Т.2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія, 1980. – С.ХХХІV; *Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Л., 2002. – С.421.

³⁶ *Франко І.* Лисенкове свято в Австрії // *Його ж.* Зібрання творів: У 50 т. – Т.35. – К., 1982. – С.89.

³⁷ *Свенціцький І.* Ретроспективна вистава українського мистецтва // *Діло (Львів)*. – 1935. – 25 вересня. – №255. – С.4.

³⁸ *Л.Р.Б. [Білас Л.-Р.]* Краків, Женева і філіяція «Кричевського»... – С.ХLIII.

³⁹ *Казин А.Л.* Неоромантическая философия художественной культуры (К характеристике мировоззрения русского символизма) // *Вопросы философии*. – 1980. – №7. – С.154.

Ця опозиція чудово продемонстрована в історичному письмі М.Костомарова – одного з найяскравіших українських романтиків XIX ст. На його думку, «наші суспільні, державні, економічні форми: ці предмети мають увійти до області наукових досліджень. Але всі загалом форми складають *зовнішній світ, котрий може приймати той чи інший образ, залежно від духу, що надав йому життя та рух*. Покинемо поки що цей зовнішній світ життєвих явищ, і поглянемо на свої *внутрішні, моральні сили*, на спосіб їх застосування, на прийоми, з якими ми справляємося з нашими загальними устремліннями, переконаннями та бажаннями»⁴⁰.

Врешті абсолютизація ідеального, внутрішнього, духовного якнайповніше втілена в романтичній ідеї народного/національного духу, з якою пов'язувалося побутування народу/нації як масового/колективного героя. Заразом європейський романтизм причинився до усвідомлення ідеї множинності історичних героїв і їх представлення на сцені минувшини⁴¹.

Ба більше, романтизм став «хрещеним батьком» національних історій XIX ст., відомого як «вік націй і національних держав». Саме звідси походить романтична концепція історичного часу як свого роду ідеалістична «матерія»⁴², котра синкретично сполучає різні темпоральні пласти – минувшини, сучасності та майбуття.

Такий часовий «сплав» у тому чи іншому вигляді продукує ідею тягlostі чи безперервності національної історії й водночас месіанізм, себто освячення призначення чи особливої місії народу/нації. Це – один із популярних «мандрівних сюжетів» романтизму. Наприклад, ідеї та мотиви «Книги буття українського народу», автором якої вважають М.Костомарова, зіставляють із «Книгами польського народу і польського паломництва» (1832 р.) А.Міцкевича та «Книгою народу» (1838 р.) Ф. де Ламенне⁴³.

Проте, на відміну від старого романтизму, неоромантики меншою мірою апелювали до народного/національного духу, позаяк краще усвідомлювали та сприймали соціальну структурованість суспільства. Тим паче, на зорі XX ст. у світлі розмаїтих впливів соціологізації традиційні романтичні конструкції суспільства у вигляді сполучення різних верств в «єдиному» масовому герої – народі/нації, котрий репрезентувався як єдина антропоморфна спільнота, уподібнена до уявної колективної «особистості», були вже безперечно архаїчними.

Натомість у концептуалізаціях неоромантиків історична сцена конструювалася як розмаїте й багатопланове дійство, в якому були задіяні різні «актори» – нації, класи, стани, верстви, спільноти, еліти, політичні партії та їх провідники. Відтак романтична темпоральність як синкретична й ідеалістична основа, на якій дошукувалися архетипічних рис колективного/масового героя, на початку XX ст. відійшла в минуле.

Проте ідея спадкоємності чи тягlostі, хоч і у видозміненому вигляді, приміром, як конструювання національно-державницьких традицій, залишилася затребуваною. Причому минувшина нації, її існування у часі та просторі зоставалася предметом й об'єктом тогочасного історичного письма з неоромантичною спрямованістю, зокрема в польській історіографії⁴⁴. У цьому сенсі неоромантизм повною мірою засвоїв

⁴⁰ Костомаров Н. Тысячелетие // Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова / За ред. акад. М.Грушевського. – [К.], 1928. – С.126.

⁴¹ Burrow J. A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century. – New York, 2008. – P.472.

⁴² Сондерс Д. Микола Костомаров і творення української етнічної ідентичності // Київська старовина. – 2001. – №5. – С.27–28.

⁴³ Див.: Sydoruk J.P. Ideology of Cyrillo-Methodians and its origin. – Winnipeg; Chicago, 1954. – P.39; Козак С. Українська змова і месіанізм. Кирило-Мефодіївське братство. – Івано-Франківськ, 2004. – С.7; Грушевський М. В сімдесяті роковини кирило-методіївської справи // Його ж. Твори: У 50 т. / Гол. ред. П.Сохань. – Т.4, кн.І. – К., 2007. – С.53.

⁴⁴ Velychenko S. Shaping Identity in Eastern Europe and Russia: Soviet Russian and Polish Accounts of Ukrainian History, 1914–1991. – New York, 1993. – P.69.

спадщину старого романтизму, проте інакше вибудовував і репрезентував народну/національну історію.

Неоромантики «винайшли» нового, точніше модерністського героя, зорієнтованого на «перевідкриття» світу національного, політичного, соціального й культурного буття. Саме такий герой постулює єдність буденного та високого, матеріального й ідеального, дійсного та ілюзорного на модерністській основі, насамперед у душі віталізму – філософії життя.

Навіть більше, саме «життя» сприймалося як первісна дійсність – цілісний органічний простір у біологічній, космологічній чи історико-антропологічній варіаціях, який передує поділу світу на реальне й ідеальне. Такі інтенції виразно представлені у візіях і концептах цілої низки славнозвісних мислителів того часу, як-от А.Бергсона, В.Дільтея, Г.Зіммеля, Ф.В.Ніцше та ін.

Уповні природно, що ці ідеї перетікають до історієписання. Ось, приміром, заувага з розвідки молодого С.Томашівського – одного з найкращих учнів львівської історичної школи М.Грушевського та майбутнього галицького неоромантика: «*Вічна й непропаща сила енергії, се не лише осередок життя матеріального світа природи, але кермує також природою людського духа*. Результат її діяльності – се людська творчість в одному напрямі поступу. Сей закон бачимо в еволюції історичних культурних рас, а спеціально індо-європейських племен»⁴⁵. Вочевидь, цей пасаж добре ілюструє віталістичні мотиви на позитивістському ґрунті, на якому поступово окреслюються неоромантичні паростки.

Складнішою є справа з репрезентацією й відтворенням суцільного колориту місця та часу, котрий уважають неодмінною прикметою, ба навіть візиткою старого романтизму⁴⁶. Колоритність оповіді, котра надавала працям романтиків «привабливості роману», безперечно вабила інтелектуалів – як тих, хто сприймав неоромантичні ідеї, так і прихильників інших стильових напрямів.

Щоправда, для неоромантиків просторово-часовий колорит уже не відігравав тієї ролі, як у практиках й історичному письмі адептів класичного романтизму, котрі намагалися досягнути минувшину завдяки інтуїтивному проникненню до світу колективного героя. Натомість дослідницькі стратегії і практики прибічників неоромантизму спиралися на новітні пізнавальні, культурні, літературні й мистецькі взірці, котрі набули популярності на зламі XIX–XX ст. та були в тому чи іншому вигляді пов'язані з модернізмом. Отож ширилася символістська естетика з її модерністськими образами, насамперед темами міфу, міфотворчості, волі, волюнтаризму, що переносилися як на обшири минувшини, так і гаданої прийдешності.

Приміром, у текстах В.Липинського – одного з найвизначніших українських неоромантиків і zarazом державників-консерваторів циркулюють знакові символічні, навіть містичні фігури, котрі уособлюють тодішні соціальні спільноти чи класи – Хама та Яфета⁴⁷. Автор реконцептуалізує відомий біблійний сюжет про двох синів легендарного Ноя на модерністському підґрунті й навіть формує своєрідну ієрархію всесвіту – природи та суспільства, сакрального й буденного.

Втім, суттєві відмінності між класичним романтизмом і неоромантизмом споглядаємо, коли йдеться про призначення історичного письма. За славнозвісним і метафоричним означенням Ф.Шлегеля, «історик – це пророк, звернений назад», себто інтелектуал-романтик, який намагається досягнути минувшину інтуїтивним шляхом⁴⁸.

⁴⁵ Томашівський С. Маруся Богуславка в українській літературі: Історично-літературний нарис // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т.13, №3. – С.201.

⁴⁶ Бувекул В. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX в.: В 2 ч. – Ч.1. – Ленинград, 1929. – С.50.

⁴⁷ Липинський В. Хам і Яфет: З приводу роковин 16/29 квітня 1918 р. – Л., 1928. – 30, [2] с.

⁴⁸ Шлегель Ф. Фрагменти // Его же. Эстетика. Философия. Критика: В 2 т. / Вступ. ст. и сост. Ю.Н.Попова. – Т.1. – Москва, 1983. – С.293.

Отож інтелектуальні спостереження й культурні рефлексії романтиків майже винятково скеровані до минулого, в якому вони прагнуть віднайти героїчні, славетні часи, ба навіть свій «золотий вік» історії, котрий пов'язували з середньовіччям або раннім модерном. Скажімо, для М.Костомарова цією «золотою добою» були часи козацтва – «*наш героїчний вік, період лицарства, доблесті, поезії*»⁴⁹.

Натомість неоромантики зазвичай орієнтувалися не суто на минувшину, а доволі часто апелювали до будучності. Вони прагнули «матеріалізувати» політичну, соціальну чи національну мрію у відповідно «спроєктованій будові» – ідеальній державі, довершеному суспільстві, органічному релігійному культурі, витонченій культурі чи високій цивілізації. Останні, хоч і спиралися на взірці минувшини, проте орієнтувалися на ті чи інші версії майбутності – в політичній, соціальній, національній площинах. На відміну від середньовічних і ранньомодерних ретроспекцій романтиків, історичне письмо їхніх наступників переважно мало футуристичне спрямування.

З такої перспективи неоромантизм був доволі привабливим стильовим напрямом для тодішніх інтелектуалів, які репрезентували «недержавні» чи «скривджені» нації в межах світоустрою початку ХХ ст. з його імперіалізмом, колоніалізмом і національним гнобленням. Тому досить часто з неоромантизмом пов'язують певні функції історії – культурні, соціальні⁵⁰, просвітницькі й т. п.

На перший погляд, неоромантизм у тому чи іншому відтворював культ почувань, естетичних, психологічних, емоційних реакцій та інтенцій старого романтизму. Однак таке наслідування мало суттєві відмінності.

Передусім, варто відзначити очевидний інтелектуальний, а в певному розумінні – пізнавальний релятивізм неоромантиків, себто неймовірно здатність адсорбувати, засвоювати й поєднувати розмаїтті та навіть полярні стильові компоненти, пізнавальні взірці, термінологічні, інструментальні запозичення, які, здавалося б, годі сполучити в межах однієї концептуалізації. Часто-густо такі сполучення спричинялися до обґрунтованих закидів в еклетиці чи гіпертрофованому синкретизмі неоромантиків, особливо в культурній сфері.

Наприклад, В.Липинський використовував у своїй концепції дідичної та спадкової класократичної гетьманської монархії найрізноманітніші стильові сполучення, інструменти й концепти. Тож його конструкція інтегрувала волонтаристичні та міфотворчі проекції з анархо-синдикалізму Ж.Сорея, вчення про класову боротьбу К.Маркса, теорії циркуляції еліт Г.Моски й В.Парето, неоромантичні ідеї краківської історичної школи, соціальну психологію Г. Ле Бона, в якій убачають одну з предтеч концепції «масового суспільства», та низку інших. Причому вислід такого сполучення генерував своєрідні повороти мислення, зокрема надавав концептуалізації В.Липинського творчого й динамічного характеру.

Приміром, лівачка стратегія Ж.Сорея щодо волонтаризму й насилля та їх ролі в організації мас трансформувалася В.Липинським у правоконсервативному дусі як спосіб виховання, організації, впорядкування національного буття. Марксистське вчення про класову боротьбу повністю переформатовувалося українським мислителем, а вертикальний та антагоністичний поділ між вищими й нижчими соціальними сільнотами («класова структура») обертався на ідеалістичну соціальну конструкцію, яка диференціювала їх за певним типом відношення до «меча, продукції та ідеології»⁵¹.

⁴⁹ Костомаров Н. [Рец.] Южнорусские летописи, открытые и изданные Н. Белозерским. Киев, 1856. Т.1 // Отечественные записки. – 1857. – Т.110, №2. – С.114.

⁵⁰ Захківльняк Л. Неоромантизм у польській історіографії початку ХХ ст. (До питання про соціальну функцію історії) // Проблеми слов'язознавства. – Вип.45. – Л., 1993. – С.36–42.

⁵¹ Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії / Ред. Я.Пеленський. – Т.6, кн.1: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К.; Філадельфія, 1995. – С.408.

Певні аналогії простежуються, коли порівнювати «мовну програму» класичного романтизму та візії неоромантиків щодо призначення «слова». Зазвичай інтелектуали-романтики обстоювали тезу про необхідність інтуїтивного й чуттєвого проникнення до сутності речей та явищ, насамперед через фольклорні, етнографічні джерела. Вважалося, що якраз вони і представляють духовну та культурну підоснову народу/нації, котру прагнули досягнути саме в межах «мовної програми» романтизму.

Скажімо, М.Максимович відзначав, що «слово є третій, щонайповніший і, можна сказати, щонайпритаманніший і щонайближчий душі спосіб її вираження, в якому немає однобічності ні образу, ні звуку, але в якому і той, і той злиті у довершену, первородну *єдність і цілісність* (курсив М.Максимовича – О.Я.)»⁵².

Крайнощі старого романтизму, точніше романтичної уяви виявилися в ідеї фальсифікату чи так званого «ідеального» джерела⁵³, сконструйованого для того, щоб якнайкраще передати відчуття, духовний стан і просторово-часову ритміку певної епохи. Недаремно історики-романтики, передусім М.Костомаров, часто-густо представляють можливу/уявну минувшину у статусі «дійсної», що нав'язувало домінування авторського прозирання в історичному викладі.

Навіть більше, романтики та преромантики виявилися авторами багатьох сфальшованих текстів й апокрифічних сюжетів, зокрема в «Історії русів», низки публікацій «Запорожской старины» (1833–1838 рр.), Краледворського та Зеленогорського рукописів, зроблених В.Ганкою і Й.Ліндою, чи сумнозвісних «Пісень Оссіана», укладених шотландським поетом Дж.Макферсоном.

З одного боку, неоромантики, як і їх попередники, сприймали «мову» («слово») як свого роду колективний вислів буття народу/нації. Та, з іншого боку, вони причинилися до модерністського переродження традиційної «мовної програми» романтиків, скерованої здебільшого на пізнання масового героя в усьому розмаїтті його дій, почувань, вражень, емоційних станів і т. п. Тому неоромантики розглядалися «мову» і «слово» як інструментальні засоби для організації, виховання та плекання нації, політичної культури, суспільства загалом або певних соціальних спільнот зокрема.

Приміром, «слово» («теорія») в концептуалізації В.Липинського подається як ірраціональний вираз «несвідомого хотіння» та «сили», хоч і керується розумом як уповні раціональною підставою людського мислення. Тож «слово» виступає творчим, активним чинником і навіть індивідуальним актом дії письменника чи публіциста у загальному річищі стихійних прагнень нації задля організації її «волі». Зрештою «теорія» розглядається В.Липинським як спосіб «формулювання ірраціонального хотіння в раціоналістичнім слові»⁵⁴.

Ще одна важлива відмінність старих романтиків у зіставленні з їхніми спадкоємцями простежується в розбіжній рецепції раціоналізму, точніше зворотній реакції на нього. Звісно, як поміж старих романтиків, так і серед неоромантиків було чимало науковців, мислителів, котрі відповідно до ідеалів і стандартів науковості свого часу сприймали раціональні й аналітичні вимоги до продукування знання та його результатів.

Проте на ниві класичного романтизму це часто-густо генерувало очевидні та масштабні суперечності, ба навіть конфлікти. Наприклад, М.Костомаров безперечно визнавав раціональні вимоги зовнішньої критики джерел, але часто-густо відсовував їх на другий план, коли «занурювався» в емпатію – співпереживання автора зі своїми героями, колективними й індивідуальними героями.

⁵² Максимович М. Про значення та походження слова / Пер. з рос. В.Недашківського // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – №1/2. – С.194.

⁵³ Ковальчук О.О. Українське історичне джерелознавство доби романтизму. – К., 2011. – С.211–215.

⁵⁴ Липинський В. Повне зібрання творів... – Т.6, кн.1. – С.117.

Саме в такі моменти ідеалістична апологія з ірраціональною стратегією конструювання та представлення минувшини набувала в історичному письмі романтиків тотального вираження. Скажімо, як у монографії М.Костомарова, присвяченій Б.Хмельницькому, де уявні промови, діалоги й монологи вводяться до авторського викладу лише на тій підставі, що вони могли б бути потенційно «дійсними», себто можливими та не суперечили відомим джерелам.

За великим рахунком, романтики доволі часто прагнули донести читачеві сконструйований світ історичних героїв, в якому просторово-часовий колорит, стихійне дійство, ірраціональна й ідеалістична канва сюжету були лише прийнятними способами для репрезентації іншої суб'єктивності. Таким чином, масовий, колективний герой в оповіді неоромантиків органічно співіснував із великим розмаїттям інших «діючих» осіб.

Неоромантики, як правило, уникали стратегій, спрямованих на суцільне, ба навіть повне домінування ірраціонального. Натомість вони зазвичай вводили ірраціональні стратегії й ідеалістичні мотиви вибірково, принаймні дозовано. Тож їхнє історичне письмо репрезентувало своєрідну «гримучу суміш» ірраціональних сюжетів і конструкцій, опертих на раціональні та логічні міркування, введені до аналітичних структур мислення.

Наприклад, уповні логічна й раціональна аргументація В.Липинського про необхідність традиційних, консервативних елементів у складі національної аристократії/еліти для формування зрілої та сталої політичної культури суспільства породжувала наскрізь ірраціональний сенс, який легітимізував ідею ідеального державного ладу – класократичної монархії у вигляді спадкового гетьманату. Один із найближчих друзів В.Липинського – А.Монтрезор влучно схарактеризував його візію як «романтизм державности»⁵⁵.

Сучасні дослідники гадають, що класичний/старий романтизм і неоромантизм пов'язані між собою «багатьма прихованими переходами й певними лініями впливу»⁵⁶, котрі навряд чи можна повністю звести винятково до стильової подібності чи спадкоємності. Проте їх окреслення, а тим більше демаркація на обширах інтелектуальної історії суттєво ускладнені як різними соціо- й етнокультурними передумовами, так і багатоманітністю стильових вимірів, концептуальних пропозицій, дослідницьких інструментів, пізнавальних взірців.

Німецько-британський соціолог К.Мангайм гадав, що романтичні цінності і світосприйняття були новими лише для «покоління, що піднялося в період панування позитивізму. Нове у сучасному неоромантизмі відкрите на абсолютно іншому рівні – в області методологічної рефлексії, що поставила питання про *пізнаваність* (курсив К.Мангайма – О.Я.) цих ірраціональних елементів»⁵⁷. Зокрема, мислитель обстоював думку, що саме неоромантичні устремління причинилися до формування «феноменологічної школи»⁵⁸, котра справила потужний вплив на суспільні та гуманістичні науки впродовж першої половини ХХ ст. Історик і філософ Е.Трельч метафорично означував неоромантичне осягнення ірраціоналізму як спробу «подолати *історизм через історизм*»⁵⁹.

У певному розумінні схожість класичного романтизму й неоромантизму визначалася генетичними взаємозв'язками, котрі простежуються між «первинними» та «вторинними» стилями й генерують ефект наслідування та повторення в межах

⁵⁵ Монтрезор А. В'ячеслав Липинський (5.V.1882–14.VI.1931) // В.Липинський як ідеолог і політик. – Ужгород, 1931. – С.9.

⁵⁶ Дмитриев А.Н. Марксизм без пролетариата: Георг Лукач и ранняя Франкфуртская школа (1920–1930-е гг.). – Санкт-Петербург; Москва, 2004. – С.58.

⁵⁷ Мангейм К. Социологическая теория культуры в её познаваемости // *Его же*. Избранное: Диагноз нашего времени / Сост. С.Я.Левит. – Москва, 2010. – С.402.

⁵⁸ Там же. – С.401.

⁵⁹ Трельч Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории / Пер. с нем.; отв. ред. и авт. послесл. Л.Т.Мильская. – Москва, 1994. – С.503.

іншої культурної епохи. Втім, порівняльний огляд обох напрямів дозволяє констатувати й низку поважних відмінностей, які кидають світло на особливу роль неоромантизму в історієписанні та соціогуманітаристиці ХХ ст.

Передусім ідеться про *інтелектуальний і пізнавальний релятивізм*, яким вирізнялося історичне письмо відомих неоромантиків, оскільки вони доволі легко вживали чи адаптували до своїх потреб інші концептуалізації, стратегії, інструменти, взірці тощо. Не випадково низка оригінальних студій із неоромантичними мотивами вирізнялася надзвичайною атрактивністю.

Проте така привабливість спиралася не тільки на гносеологічний релятивізм, а й на *модерністське оновлення* чи переформатування як «первинних»/родових елементів стилю, так і запозичених ідей, концептів, інструментів. Неоромантики не тільки «винайшли» модерністського героя, а й кардинально змінили координати історичного дійства, котрі зі старого романтичного хаосу, що відображав буття й почування масового героя, перетворилися в напрочуд складну, динамічну, захоплюючу, полівимірну сцену, в яку вводилися прогностичні елементи. Якщо романтики прагнули донести читацькій аудиторії множинну й іншу суб'єктивність, хоч і з ідеалістичним, часто-густо тенденційним забарвленням, котре спрощувало світ, то неоромантики воліли організувати й мобілізувати цю суб'єктивність у межах своєї концептуалізації. Останні намагалися ввести ірраціональні устремління у вповні прагматичну канву з відповідним культурним, соціальним, політичним сенсом.

Навіть більше, неоромантизм виявив дивовижну *стильову відкритість і пластичність*, що виявилось у здатності проникати, співіснувати, взаємодіяти з іншими модерністськими напрямками, як-от віталізм, імпресіонізм, експресіонізм, символізм, декадентство, неореалізм, неослов'янофіліство й т. п. Завдяки цьому неоромантизм часто сприймали як продукт своєрідного модерністського синкретизму на рубежі ХІХ–ХХ ст.

Водночас неоромантизм на відміну від старого романтизму пропонував не всеохоплююче й тотальне, а лише *часткове, вибіркове повернення до ідеалізму та ірраціоналізму*, котре самобутнім чином сполучалося з аналітичними процедурами й логічно-раціональними настановами мислення.

Звісно, наведені вище узагальнення та спостереження не варто надмірно генералізувати чи вільно екстраполювати, позаяк творчі практики, стратегії, тексти неоромантиків дуже складно представити у вигляді типових рис або формалізованих ознак. Адже неоромантизм постав як один із найяскравіших виявів «експресіоністської інтелектуальності», оскільки був не тільки виразом кризи класичного історизму, а й провісником формування первісних контурів некласичної науки у суспільних і гуманістичних дисциплінах на зорі ХХ ст.

Врешті доречно акцентувати увагу на причинах і передумовах тривалої циркуляції неоромантизму в українській історіографії зокрема й соціогуманітаристиці загалом, які є досить розмаїті та багатозарові.

З одного боку, давалося взнаки сильне тяжіння травматичної спадщини українства у сповненому соціальних і політичних катастроф ХХ ст. Ідеться про поразку Української революції 1917–1921 рр., тривале панування радянського режиму з його тотальною індоктринацією, масованими соціальними експериментами й репресивними практиками, біполярний світовий устрій та атмосферу «холодної війни», посттоталітарний національний ренесанс, який наклався на протисторова з неоімперською експансією та ін. Такі соціокультурні передумови впродовж багатьох десятиліть підживлювали неоромантичні настрої і сприяли перманентній актуалізації державницької проблематики, зокрема відповідних культурних рефлексій, переживань, навіть певних мовних протоколів та сюжетів історичного письма. Спершу поза межами СРСР, а після його падіння – в пострадянській Україні.

З іншого боку, підсонням для тривалої циркуляції неоромантизму стала незавершеність переходу до неklasичної моделі науки, обірваного в українській соціогуманітаристиці на межі 1920–1930-х рр., болісні наслідки чого в тому чи іншому вигляді відчуваються та даються взнаки й до сьогодні. Тому неоромантичні запити першої третини ХХ ст. виявилися актуальними, затребуваними для українського культурного простору 1990-х рр. Достатньо, приміром, згадати тодішній феномен перевідкриття спадщини В.Липинського та масштаби її впливу на наукові, культурні, просвітницькі практики.

Насамкінець зауважимо, що старий/класичний романтизм і неоромантизм спричинилися до багатоманітних та різнобічних впливів, метаморфоз, наслідків на полі українського історієписання зокрема й у царині національної соціогуманітаристики загалом. Вони потребують дальшого осмислення, студювання, передусім у межах масштабних концептуалізацій з інтелектуальної історії України ХІХ–ХХ ст.

REFERENCES

1. Aheieva, V. (2000). Mykola Khvylovy and Expressionism. *Journal of Ukrainian Studies*, 25, (1–2), 45–59.
2. Bahan, O. (2012). V oboronі ukraїnskoi tsyvilizatsii. In O.Bahan (ed.), *Dontsov D. Vybrani tvory*, 2, 5–15. Drohobych; Lviv. [in Ukrainian].
3. Bilas, L. (1961). Ideolohiia yak istoriia i yak poezia (Z pryvodu dvokh novykh prats O.Ohloblyna). *Suchasnist*, 7, 44–62. [in Ukrainian].
4. Bilas, L.R. (1980). Krakiv, Zheneva i filiiatsiia “Krychevskoho”: Do rodovidnoi myslennia V.Lypynskoho. In L.Bilas (ed.), *Lypynskyyi V. Tvory*, 2, XVII–XCVIII. Filadelfiia. [in Ukrainian].
5. Bilas, L.R. (1985). The Intellectual Development of V.Lypynskyy: His World View and Political Activity before World War I. *Harvard Ukrainian Studies*, 9(3–4), 263–286.
6. Boiko, Yu. (1965–1966). Ukraїnskyi romantyzm Tsentralnoi i Skhidnoi Ukraїny u yoho stosunku do zakhidnoevropeiskoi romanyky. *Naukovi zapysky UVU: Filozofichnyi fakultet*, 8, 61–78. [in Ukrainian].
7. Burrow, J. (2008). *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*. New York: Published in the U. S. by Alfred A. Knopf, a division of Random House, Inc.
8. Chyzhevskyy, D. (2005). Do kharakterolohii slovia. Ukraїntsi. In V.Lisovy (ed.), *Chyzhevskyyi D. Filozofskiy tvory*, 2, 36–42. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Chyzhevskyy, D. (2005). Narys z istorii filozofii na Ukraїni. In V.Lisovy (ed.), *Chyzhevskyyi D. Filozofskiy tvory*, 1, 3–162. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Dmitriev, A.N. (2004). *Markstizm bez proletariata: Georg Lukach i rannyya Frankfurtskaya shkola (1920–1930-e gg.)*. S.-Peterburg; Moskva. [in Russian].
11. Franko, I. (1982). Lysenkove sviato v Avstrii. In Ye.P.Kyryliuk (ed.), *Franko I. Zibrannia tvoriv*, 35, 85–90. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Gertsen, A.I. (1985). Diletantizm v nauke. Statya tvoraya. Diletanty-romantiki. In A.I.Volodin, Z.V.Smirnova (eds.), *Gertsen A.I. Sochineniia*, 1, 98–113. Moskva. [in Russian].
13. Hrushevskyy, M. (2007). V simdesiati rokovykh kyrylo-metodiivskoi spravy. In P.Sokhan (ed.), *Hrushevskyyi M. Tvory*, 4, I, 51–55. Lviv. [in Ukrainian].
14. Hrushevskyy, M. (2015). “Istoriograf Maloj Rossii”. In H.Papakin (ed.), *Hrushevskyyi M. Tvory*, 10, II, 87–180. Lviv. [in Ukrainian].
15. Ionin, L. (1996). Zimmel: zhizn i filozofiya. In S.Ya.Levit (ed.), *Zimmel G. Izbrannoe*, 2, 550–568. Moskva. [in Russian].
16. Kaube, Yu. (2016). *Maks Vėber: zbryn na rubezhe epok* (I.V.Kushnaryova, I.M.Chubarov, eds.) (K.G.Timofeeva, transl.). Moskva. [in Russian].
17. Kazin, A.L. (1980). Neoromanticheskaya filozofiya khudozhestvennoy kultury (K kharakteristike mirovozreniia russkogo simvolizma). *Voprosy filozofii*, 7, 143–154. [in Russian].
18. Kostiuik, H. (1980). *Voldomyr Vynnychenko ta yoho doba. Doslidzhennia, krytyka, polemika*. Niu-York. [in Ukrainian].
19. Kovalchuk, O.O. (2011). *Ukraїnske istoryczne dzbereloznavstvo doby romantyzmu*. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Kozak, S. (2004). *Ukraїnska zмова i mesianizm. Kyrylo-Mefodiivske bratstvo*. Iv.-Frankivsk. [in Ukrainian].
21. Kravchenko, V.V. (1999). Peredmov. D.I.Bahalii v svitli i tyni “Avtobiohrafii”. In V.V.Kravchenko (comp.), *Bahalii D.I. Vybrani pratsi*, 1, 9–56. Kharkiv. [in Ukrainian].
22. Lavdzhoy, A. (2001). *Vėlikaya tsep bytiia: Istoryia idei*. (V.Sofronov-Antomoni, transl.). Moskva. [in Russian].
23. Lindheim, R. & Luckyj, G.S.N. (1996). Introduction. In R.Lindheim, G.S.N.Luckyj (eds.), *Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995*, 3–52. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press.
24. Lukov, V.A. (2009). *Frantsuzskij neoromantizm*. Moskva. [in Russian].
25. Lypynskyy, V. (1995). Lysty do bratv-khliborobiv pro ideiu i orhanizatsiiu ukraїnskoho monarkhizmu. In Ya.Pelenskyi (ed.), *Lypynskyyi V. Povne zibrannia tvoriv, arkhiv, studii*, 6, 1, I–XLVIII, 1–470. Kyiv: Filadelfiia. [in Ukrainian].
26. Maksymovych, M. (1994). Pro znachennia ta pokhodzhennia slova (V.Nedashkivskyyi, transl.) *Filozofska i sotsiolohichna dumka*, 1–2, 193–200. [in Ukrainian].
27. Mangejm, K. (2000). *Ocherki sotsiologii znaniya: Problema pokolenij – sostyazatelnost – ekonomicheskie ambitsii* (L.V.Skvortsov, ed.). Moskva. [in Russian].
28. Mankhejm, K. (2010). Sotsiologicheskaya teoriya kultury v ee poznavaemosti. In S.Ya.Levit (comp.), *Mankhejm K. Izbrannoe: Diagnost nashogo vremeni*, 377–536. Moskva. [in Russian].
29. Mejneke, F. (2004). *Vozniknovenie istorizma*. (V.A.Brun-Tshekhova, transl.). Moskva. [in Russian].
30. Petrov, V. (2013) Kulish-khutorianyn (Teoriia khutorianstva i Baivshchanskyj epizod 1853–1854). In V.Briukhovetskyi (comp.), *Petrov V. Rozvidky*, 1, 208–239. Kyiv. [in Ukrainian].
31. Rubinshtejn, N.L. (2008). *Russkaya istoriografiya*. Sankt-Peterburg. [in Russian].
32. Rudnytskyi, L. (2003). Fenomen nimetskoho romantyzmu: kontury i oriientyry. In L.Rudnytskyi, O.Feshovets (comps.), *Myslyteli nimetskoho romantyzmu*, 9–18. Iv.-Frankivsk. [in Ukrainian].
33. Saunders, D. (1985). *The Ukrainian Impact on Russian Culture 1750–1850*. Edmonton: University of Alberta. Canadian Institute of Ukrainian Studies.

34. Saveleva, I.M. & Poletaev, A.V. (2003). *Istoriya i intuitsiya: nasledie romantikov*. Preprint WP6/2003/06. Moskva. [in Russian].
35. Shlegel, F. (1983). Fragmenty. In Yu.N.Popov (comp.), *Shlegel F. Estetika. Filosofiya. Kritika, 1*, 290–316. Moskva. [in Russian].
36. Sinkevych, Ye.H. (2010). *Krakovska istorychna shkola v polskii istoriografii*. Mykolaiv. [in Ukrainian].
37. Skrynnyk, M. (1991). Ideine pidgruntia ukrainskoho romantyzmu. *Zapysky NTSh*, 222, 201–215. [in Ukrainian].
38. Sonders, D. (2001). Mykola Kostomarov i tvorennia ukrainskoi etnichnoi identychnosti. *Kyivska starovyna*, 5, 21–33. [in Ukrainian].
39. Tarnavsky, M. (1991). Modernism in Ukrainian Prose. *Harvard Ukrainian Studies*, 15(3-4), 263–272.
40. Tarnavskiy, O. (1965). Podorozh poza vidome. *Suchasnist*, 12, 42–69. [in Ukrainian].
41. Trelch, E. (1994). *Istorizm i ego problemy. Logicheskaya problema filosofii istorii* (L.T.Mil'skaya, ed.). Moskva. [in Russian].
42. Vengerov, S.A. (2004). Etapy neoromanticheskogo dvizheniya. In S.A.Vengerov (ed.), *Russkaya literatura XX veka*, 7–38. Moskva. [in Russian].
43. Zashkilniak, L. (1993). Neoromantyzm u polskii istoriografii pochatku XX st. (Do pytannia pro sotsialnu funktsiiu istorii). *Problemy slovianoznavstva: Mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk*, 45, 36–42. [in Ukrainian].
44. Zashkilniak, L.O. & Krykun, M.H. (2002). *Istoria Polshchi: Vid naidavnislykheh chasiv do naslykheh dniv*. Lviv. [in Ukrainian].
45. Zenkovskij, V.V. (1991). *Istoriya russkoj filosofii, 2*. Leningrad. [in Russian].

Oleksii YAS

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
 Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
 Leading Research Fellow,
 Department of Ukrainian Historiography,
 Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine), alexyas@ukr.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5816-2876>

Romanticism and Neo-Romanticism in a Comparative Light

Abstract. The aim of the essay. Comparing classical/old romanticism and neo-romanticism as stylistic trends, as well as presenting their role in the history of science and intellectual history of the 19–20th centuries. **The methodology.** The strategies of comparison and typology focused on identifying similarities and differences between the two thinking styles serve as the **methodology** basis. **The scientific novelty.** Romanticism and neo-romanticism are considered as «primary» and «secondary» styles representing the classical science era and the era of its modernist reformatting respectively. The study highlights the ambiguity of the chronological localization of both romanticism and neo-romanticism. Romanticism and neo-romanticism are represented in their combination with other stylistic trends. The analysis includes the cognitive situation that developed in the cultural epoch Fin de Siècle (1890–1914/1920), in particular, its contribution to the emergence of neo-romanticism. It is noted that neo-romanticism was based on the irrational construction of the world of the past based on the dichotomy of spirit and matter. The paper clarifies the difference between the temporal ideas of the romantics and the neo-romantics. Emphasis is made on the belief that neo-romanticism initiated the «rediscovery» of the world of national, political, social, and cultural life making it attractive to «stateless» or «offended» nations. **Conclusions.** It is argued that the similarity between classical romanticism and neo-romanticism was dictated by genetic interrelationships generating the effect of imitation and repetition within another cultural epoch. The study shows several significant differences in neo-romanticism, including: intellectual and cognitive relativism that facilitated flexible borrowing and adoption of other conceptualizations, strategies, and patterns; modernist renewal of both generic elements and borrowed ideas; amazing stylistic openness and plasticity; partial, selective return to idealism and irrationalism combined with analytical procedures and logical-rational guidelines.

Keywords: historiography, intellectual history, historical writing, Fin de Siècle, romanticism, neo-romanticism, modernism.